

DRŽAVNI ARHIV
U OSIJEKU

Gradivo
stabilnog
u Državnom
arhivu u Osijeku

Katastra

DRŽAVNI ARHIV
U OSIJEKU

Danijel Jelaš

Gradivo stabilnog katastra u Državnom arhivu u Osijeku

Katalog izložbe

Osijek, 2017.

Autor izložbe i kataloga:

Danijel Jelaš

Izdavač:

Državni arhiv u Osijeku

Za izdavača:

Dražen Kušen

Postav izložbe:

Državni arhiv u Osijeku

Suradnici na realizaciji izložbe:

Ivana Čurik

Dražen Jurković

Lektura:

Slavko Sušilović

Izvornici:

Državni arhiv u Osijeku

Dizajn i priprema:

Foto art, Osijek

Tisak:

Grafika,, Osijek

Naklada:

500 primjeraka

ISBN 978-953-6446-66-7

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu

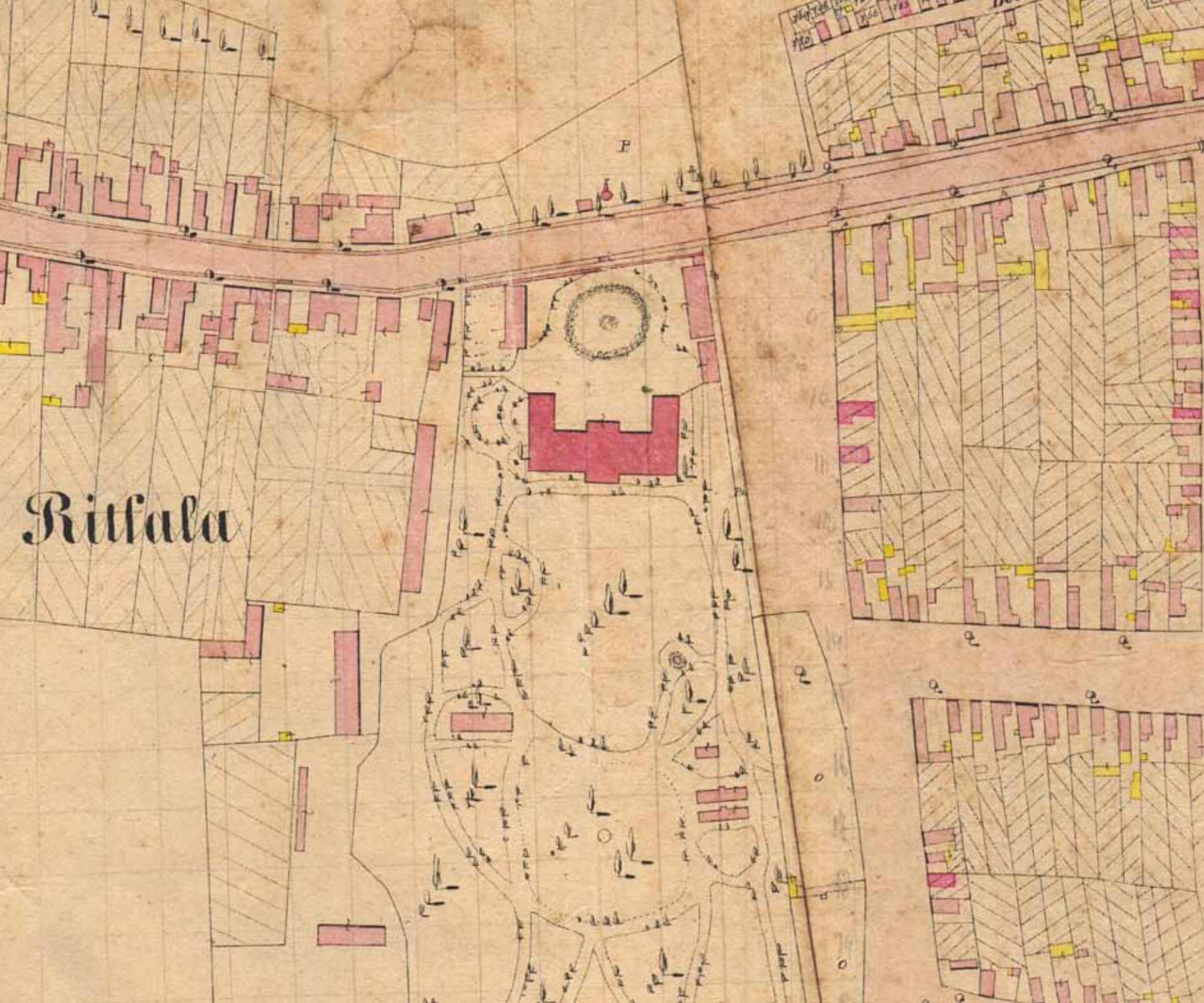
Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek pod brojem 140713046

Sadržaj

Predgovor	5
Uvod.....	6
O izložbi	8
Katastar u hrvatskim zemljama do 1817. godine.....	9
Prvi stabilni katastar	11
Izmjere u Slavoniji i Baranji	17
Katastarski fondovi i zbirke u Državnom arhivu o Osijeku.....	21
Popis izložaka.....	24
Izvori	26
Literatura	27
Summary	28

Ritfala

Predgovor

Obilježavanje Međunarodnog dana arhiva 9. lipnja svake godine pruža priliku da arhivi i arhivisti, potaknuti zajednički oblikovanom temom, iznesu pred javnost tematski odabrani dio fundusa arhivskoga gradiva koje im je povjereno.

U Hrvatskoj se 2017. godine preklapa niz obljetnica povezanih s važnim arhivskim gradivom katastra, pa je Hrvatsko arhivističko društvo kao koordinator obilježavanja Međunarodnog dana arhiva u našoj zemlji za tu prigodu predložilo temu „Arhivi i katastar u hrvatskim krajevima“. Naime, ove se godine navršava 200 godina od objavljivanja Naredbe o uvođenju stabilnog katastra (Patent uber die Einfuhrung des stabilen Katastars) 23. prosinca 1817. godine, kojom je započela stabilna katastarska izmjera u jadranskoj Hrvatskoj (Aus-

trijsko primorje i Dalmacija) te 170 godina od početka (1847.) i 140 godina od završetka (1877.) stabilne katastarske izmjere u panonskoj Hrvatskoj (Hrvatska i Slavonija). Hrvatski arhivi su prije sedam godina u istoj prigodi Međunarodnog dana arhiva priredili i postavili niz izložaba na temu zemljišnog vlasništva, kada je, pored zemljišne i druge imovinsko-pravne dokumentacije, izlagana i ona katastarske provenijencije. Ove je godine, međutim, katastar u samom središtu pozornosti.

Autor je u katalogu obrazložio povijest katastra u hrvatskim krajevima i pregled katastarskih fondova i zbirki u Državnom arhivu u Osijeku te znalački odabrao reprezentativne primjerke dokumenata, nacrti i planova koji zorno ilustriraju smisao, ulogu i značenje katastra

u sustavu državne uprave. Pored autora, zasluga za pripremu i objavu kataloga, te pripremu i postavljanje izložaka, ide i drugim suradnicima iz Državnog arhiva u Osijeku koji su pomagali u njihovoj pripremi. Program je u cijelosti financiran sredstvima Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Ova tematska izložba, priređena za posebnu prigodu obilježavanja Međunarodnog dana arhiva 2017., ostaje kao godišnji postav u izložbenom prostoru Državnog arhiva u Osijeku tijekom 2017. i 2018. godine, kako bi posjetiteljima arhiva tematski ilustrirala dio zanimljivosti i dragocjenosti pohranjenih u arhivskim spremištima Državnog arhiva u Osijeku.

Dr. sc. Dražen Kušen, ravnatelj

Uvod

Publici koja redovito prati kulturno-prosvjetnu i izdavačku djelatnost arhiva, pa i drugih srodnih kulturnih ustanova, susret s katastarskim gradivom ne bi trebao biti nešto novo i neuobičajeno. To je u prvom redu zato što se katastarski planovi, zbog atraktivnog izgleda i krupnog mjerila, često rabe kao ilustracije ili prilog u izdanjima te se izlažu u sklopu različitih izložbenih projekata kada je posjetiteljima nužno predočiti detaljan i precizan prikaz naselja i njihove neposredne okolice u prošlosti. Dakako, postoje i prigode kada se katastarsko gradivo publicira i izlaže s primarnim ciljem prezentiranja hrvatske kartografske i geodetske baštine, a jedna je takva i povod ovoj izložbi. Riječ je o obilježavanju dvjestote obljetnice objave Patenta o uvođenju stabilnog katastra cara Franje I. iz 1817. godine, na osnovu kojeg je provedena sveobuhvatna katastarska izmjera na području Habsburške Monarhije, pa tako i u hrvatskim krajevima.

Odluka cara Franje I. o uvođenju stabilnog katastra spada u red povijesnih događaja relativno nepoznatih izvan stručnih krugova, iako su njezine izravne posljedice umnogome prisutne i danas te su sastavni dio naše svakodnevice. Tom je sveobuhvatnom i sustavnom izmjerom zemljišta, naime, udaren temelj kasnijem formiranju suvremenih zemljišno-knjižnih ureda, odnosno gruntovnica, i geodetske uprave, institucija nadležnih za vođenje osnovnih evidencija o smještaju, veličini, vrsti i vlasništvu prostornih jedinica na području Republike Hrvatske. K tome, većina katastarskih općina ustrojenih uvođenjem stabilnog katastra opstala je u neizmijenjenim ili neznatno izmijenjenim gabaritima do današnjih dana. Njihove međe nisu bile osnova samo za sve kasnije izmjere, već i za određivanje administrativnih granica općina, kotareva, županija, a u konačnici i državnih granica.

Iz navedenih je razloga starija katastarska dokumentacija često predmet interesa arhivskih korisnika raznih profila, jer im služi kao primarni izvor za utvrđivanje povijesnog stanja i slijeda zemljišnog vlasništva radi ostvarivanja određenih njihovih prava i interesa. No ona, osim dokazne, ima izuzetnu vrijednost i kao izvor za povijesna istraživanja. Tako podaci o veličini i korištenju čestica mogu biti vrlo zanimljivi istraživačima ekonomske i općenito društvene povijesti. Kombiniramo li pak podatke o ekonomskom statusu posjednika i katastarske planove, možemo ponešto doznati, na primjer, i o socijalnoj topografiji pojedinih naselja. Indikacijske skice i detaljni listovi planova, poput onih osječkog intravilana iz druge polovice 19. stoljeća, općenito dobro ilustriraju slojevitost katastarskog gradiva kao vrela informacija o prošlosti. Doista je malo takvih dokumenata iz kojih je odjednom moguće iščitati položaj i imena

povijesnih lokaliteta, stara imena gradskih ulica, lokacije gostionica, javnih objekata ili općenito neka-
dašnji izgled naselja. Zato kartografska dokumentacija katastarskog operata pruža podatke za proučavanje povijesne geografije, topografije i toponimije, povijesti urbanizma, ekohistorije i drugih tematskih područja, a njih često, osim povjesničara, koriste i arheolozi, povjesničari

umjetnosti, arhitekti, konzervatori i restauratori te drugi stručnjaci što se bave stanjem prostora u prošlosti.

Neka od navedenih tematskih područja tek su djelomično istražena, a neka su posve zanemarena; stoga je jedan od ciljeva ove izložbe upozoriti i uputiti na vrijednu, ali nedovoljno iskorištenu katastarsku baštinu u osječkom arhivu. Također, namjera

je i predstaviti geodetsku djelatnost u ovim krajevima kroz povijest, preko dokumenata nastalih radom nadležnih službi i pojedinaca. U konačnici, želja nam je, kao i uvijek, izlaganjem reprezentativnijih primjeraka iz fundusa osječčkog arhiva obilježiti ovogodišnji Međunarodni dan arhiva.

Izložak br. 24, Gruntovni prilog katastarskom planu k. o. Zelčin, 1925.

O izložbi

Izložbu *Gradivo stabilnog katastra u Državnom arhivu u Osijeku* čini 15 panoa s tekstom i reprodukcijama izvornog arhivskog gradiva. Ukupno se radi o 25 izložaka preuzetih iz čak devet fondova i zbirki osječkog arhiva. Relativno mali broj izložaka proizlazi iz potrebe da se reprodukcije katastarskih planova prezentiraju u prirodnoj veličini, kako bi posjetitelji mogli s lakoćom prepoznati i iščitati njihov sadržaj, uključujući i najsitnije detalje poput oznaka za vrstu pojedinog zemljišta, brojeve čestica i sl. Pojedini su dokumenti iz istog razloga morali biti uvećani, pa je na panoima bilo mjesta za najviše tri izložka. To, dakako, odgovara samoj naravi jedne arhivske izložbe jer se ona ujedno i razgleda i čita.

Budući da je izloženo isključivo gradivo osječkog arhiva, gdje se pretežito čuvaju operati franciskanskog

katastra i reambulacije s kraja 19. i iz prve polovice 20. stoljeća, upravo taj materijal prevladava među izloščima, a tek se dva izložka odnose na razdoblje nakon 1945. godine. Konceptualno gledajući, svaki pano predstavlja jedan segment ili fazu u procesu nastanka katastarskog operata. Tako nakon uvodnog panoa s osnovnim informacijama o samoj izložbi slijede panoi s izloščima vezanim za izmjere. Potom slijedi niz panoa čija je svrha prezentirati najvažnije sastavnice operata, točnije opise međa i poljske prednacrtne katastralne zemljišnike, indikacijske skice te katastarske planove i grunтовne priloge. Pretposljednji je pano posvećen starijim katastarskim planovima Državnog arhiva u Osijeku, objavljenim na internetskoj stranici Mapire (mapire.eu), gdje su oni korisnicima dostupni skupa s planovima iz drugih hrvatskih i mađarskih

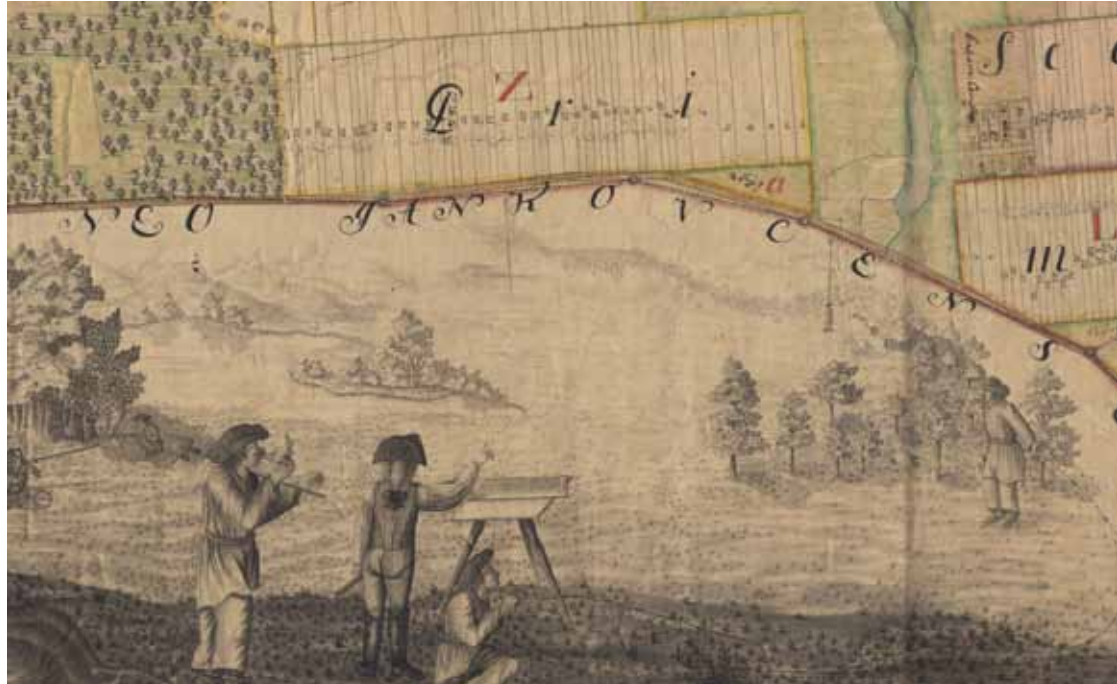
arhiva, dok šetnja kroz postav završava s nekoliko zaključnih riječi o izložbi.

U žarištu je, dakle, katastarski operat, a izborom izložaka nastojalo se prikazati osnovne karakteristike njegovih sastavnica, napose vrstu povijesnih informacija koje one sadrže. Nadalje, vodilo se računa i o tome da budu zastupljene gotovo svi relevantni fondovi i zbirke te dokumenti za različita geografska područja, kako bi se pokazala sadržajna raznolikost katastarskog gradiva iz arhivskog fundusa. Time je posjetiteljima omogućeno da na osnovi reprezentativnog uzorka manjeg broja izložaka steknu cjelovitiju sliku o tome s kakvim sve katastarskim materijalom Državni arhiv u Osijeku raspolaže.

Katastar u hrvatskim zemljama do 1817. godine

Evidentiranje prostornih jedinica i njihovih međa kao osnova uređenja, prije svega, vlasničkih odnosa, te prava i obveza što iz tih odnosa proizlaze, u mediteranskim i bliskoistočnim zemljama poznato je još od vremena starovjekovnih civilizacija. Područje današnje Hrvatske u tom pogledu nije iznimka. Štoviše, tragovi rimske centurijacije ostali su prisutni u krajolicima naših primorskih krajeva do današnjih dana. Da je pitanje određivanja i evidentiranja zemljišnog vlasništva bilo iznimno važno u srednjem vijeku, govori sačuvana diplomatska građa. Ona obiluje upravo podacima o međama posjeda koji su bili predmetom darovanja, kupoprodaje, zaloga ili nasljedstva.

Katastar kao centralizirana evidencija nepokretnih dobara u nadležnosti državne ili lokalne administracije, vođena radi utvrđivanja vlasništva i zemljišnog poreza, a temeljena na zemljišnim izmjerama koje su provodile specijalizirane mjerničke službe, u

Izložak br. 5, Detalj zemljišne karte Starih Jankovaca, 1794.

europskim se zemljama javlja potkraj srednjovjekovnog razdoblja. U naše krajeve dolazi s mletačkom upravom na Jadranu. Prve zabilježene vijesti o zemljišnim evidencijama potječu iz prve polovice 14. stoljeća za dubrovački kraj, dok je najraniji inventar posjeda u mletačkoj Dalmaciji izrađen u prvoj polovici 15. stoljeća za širu okolicu Zadra.¹ Na području

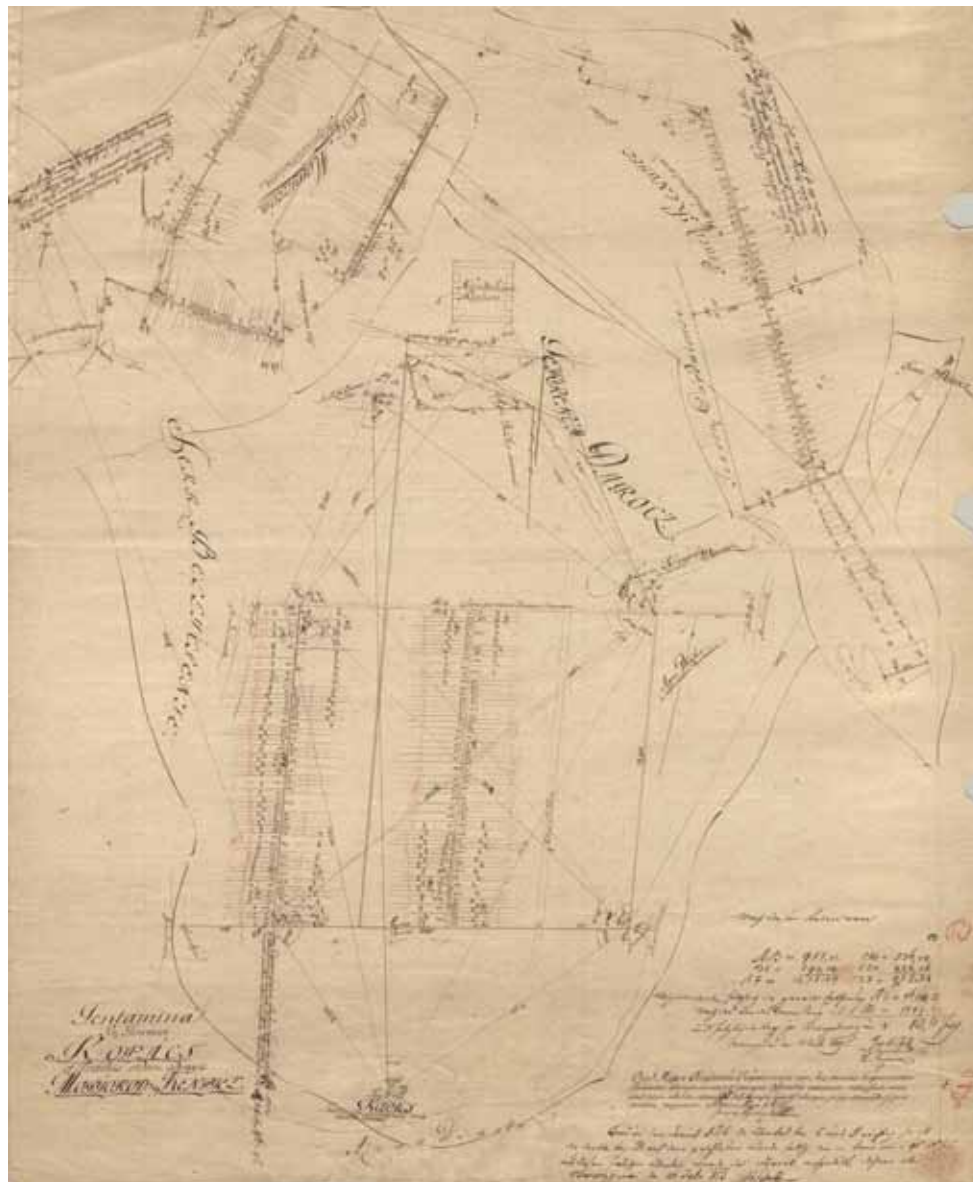
njihove vlasti Mlečani su redovito provodili katastarske izmjere i vodili zemljišne evidencije sve do pada Mletačke Republike 1797. godine.² O tome pak najbolje svjedoči arhivski fond Mletački katastar – katastarske knjige u Državnom arhivu u Zadru.³

¹ Mirela Slukan Altić. *Povijesna kartografija : kartografski izvori u povijesnim znanostima*. Samobor : Meridijani, 2003, str. 279.

² Slukan Altić, *Povijesna kartografija*, str. 281-297.

³ Vidi: HR-DAZD-5, Mletački katastar – katastarske knjige.

U Hrvatskoj i Slavoniji, napose u tzv. novostećenim krajevima, koji su habsburškoj kruni pripali nakon Velikog bečkog rata (1683.-1699.), prve su značajnije porezne i zemljišne reforme provodili Marija Terezija (1740.-1780.), a osobito Josip II. (1780.-1790.). Nakon što je Josip II. ukinuo feudalizam i u zemljama krune sv. Stjepana 1785. godine, odlučio je provesti i zemljišnu reformu radi pravednijeg izračuna zemljišnog poreza. Tako je nastao tzv. jozeфинski katastar, aktualan u Hrvatskoj i Slavoniji sve do sredine 19. stoljeća. Propozicije za provođenje izmjera i vođenje evidencija vrijedile su za čitavo područje Habsburške Monarhije.⁴ Međutim, katastar tada još nije predstavljao integrirani sustav kartografskih i zemljišnih podataka.

⁴ Slukan Altić, *Povijesna kartografija*, str. 297-298.

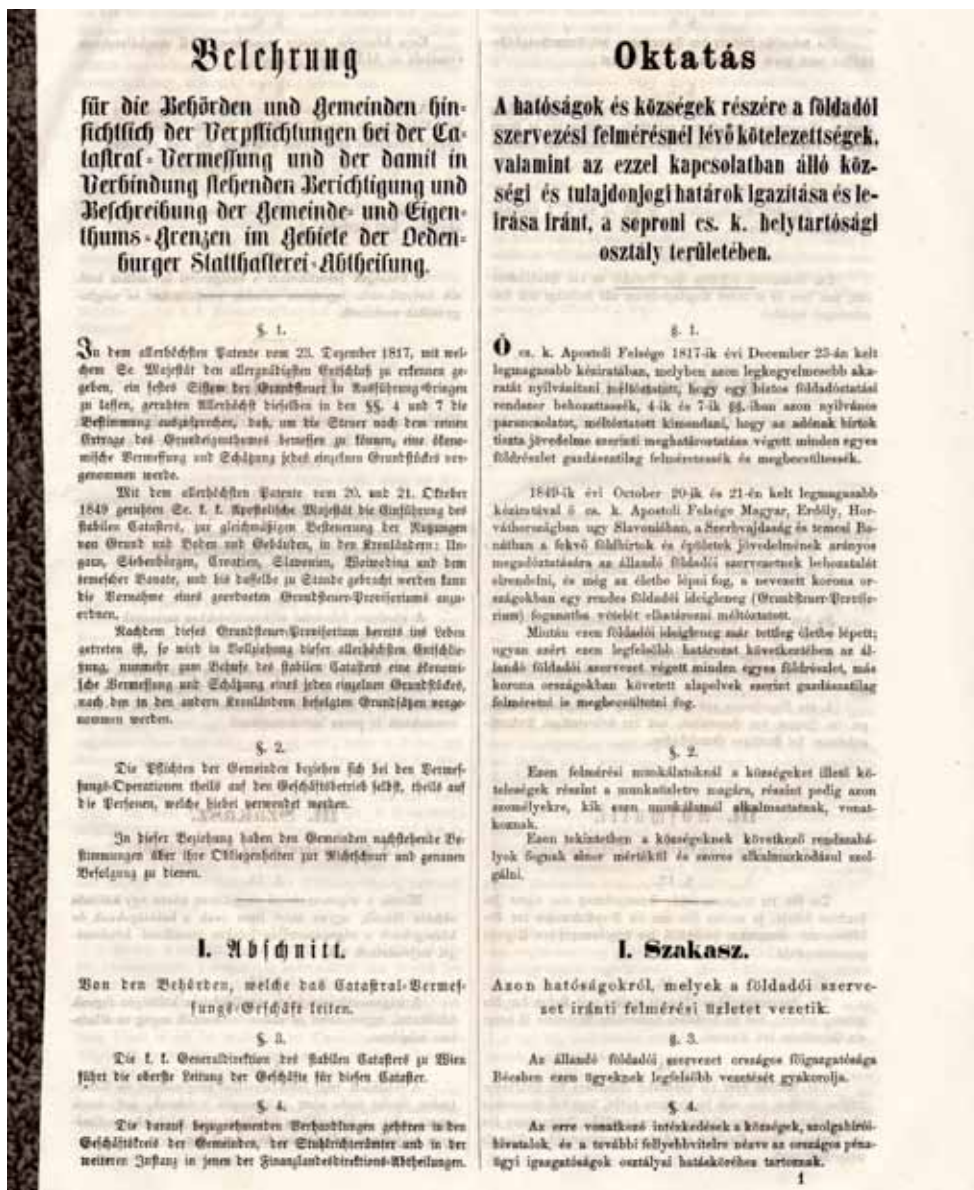
Izložak br. 6, Triangulacijski nacrt za općinu Kopačevo, 1853.

Prvi stabilni katastar

U vrijeme iscrpljujućih ratova s Napoleonovom Francuskom, Franjo I. je započeo niz reformskih mjera nastojeći, između ostalog, osigurati redovite prihode u državnu blagajnu te bolje funkcioniranje svojih oružanih snaga. U sklopu tih mjera proveden je opći popis stanovništva, započeta je druga vojna topografska izmjera, a 1810. godine ustanovljena je komisija za provedbu reforme zemljišnog poreza i uspostave novog katastra. Rad komisije u konačnici je rezultirao donošenjem carskog Patenta o uvođenju stabilnog katastra 23. prosinca 1817. godine, a katastarska izmjera koja je uslijedila u literaturi se najčešće naziva franciskanskom.⁵ Na području današnje Hrvatske ta je izmjera provedena u

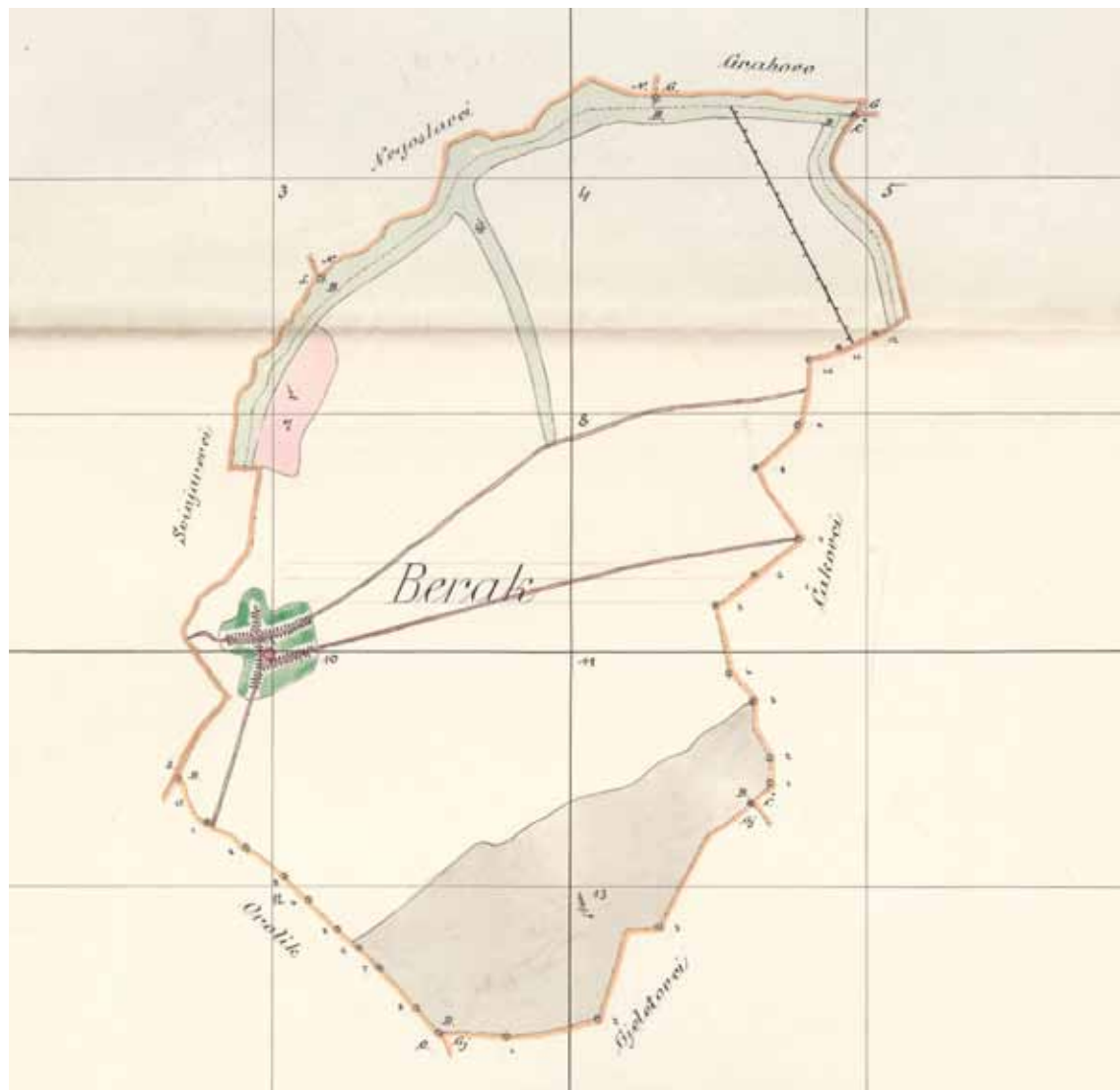
5 Više o samim okolnostima izmjere u Marija Gjurašić. Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnog katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome patentu iz 1820. godine. *Povijesni prilozi* 46 (2014), str. 289-290; Anka Lisec; Gerhard Navratil. Avstrijski zemljiški kataster : od prvih začetkov do sodobnega zemljiškega informacijskega sistema = The Austrian Land Cadastre : from the Earliest Beginnings to the Modern Land Information System. *Geodetski vestnik* 58 (2014), 3, str. 484.

Izložak br. 1, Objava Gradskog poglavarstva Šoprona o provedbi Patenta o stabilnom katastru iz 1849.

nekoliko faza. Prva je na redu bila habsburška Istra, a tijekom prve polovice 19. stoljeća vršena je izmjera još i u Dalmaciji. Izmjera na području civilnog i vojnog dijela Hrvatske i Slavonije, kao i uže Ugarske, započela je sredinom stoljeća.⁶ Naime, tek se stupanjem na snagu carskog Patenta o stabilnom katastru od 20. listopada 1849. godine i patenta od 4. ožujka 1850. godine o uvođenju tzv. privremenog zemljarinskog katastra, u tim krajevima počeo primjenjivati patent iz 1817. godine.⁷

Glavni provedbeni akt prema kojem je regulirana sama realizacija izmjere bio je Katastarski i mjernički naputak donesen 1820. godine. Spomenuti su patent i naputak za svaku katastarsku općinu predviđali izradu zasebnog katastarskog operata, sastavljenog iz tehničkog i knjižnog dijela.⁸ Tehnički je dio uključivao opis međa katastarske općine, polj-

Izložak br. 10, Opis međa k. o. Berak, 1925., nacrt granica

⁶ Slukan Altić, *Povijesna kartografija*, str. 302.

⁷ HR-DAOS-10, Gradsko poglavarstvo Osijek (dalje: GPO), Upravno-gospodarski spisi (dalje: UGS), 2412/1855; Vilim Matić. Katastarske karte i indikacijske skice s područja Baranje i Vukovara (19.-20. stoljeće). *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 5 (1999), str. 484.

⁸ Cjeloviti tekst naputka u hrvatskom prijevodu u: Gjurašić, *Zemljišna izmjera*, str. 306-339.

ske prednacрте, indikacijske skice i same katastarske planove. **Opi-si međa** donose detaljne podatke o granicama katastarskih općina, točnije o položaju kamena međaša, te podatke o rubnim česticama. Uz tekstualni opis u pravilu dolazi i grafički prikaz općine s ucrtanim međašima. **Poljski prednacrti** su kartografski prikazi dijelova katastarske općine nastali tijekom provođenja izmjere na terenu, a sadrže podatke o iskolčenju svake pojedine čestice, ime i prezime vlasnika čestice i kućne brojeve. **Indikacijske skice** predstavljaju idući korak prema izradi konačnog katastarskog plana. One sadrže sve podatke koji će ući u katastarski plan: međe i brojeve čestica, podatke o vrsti zemljišta; izrađivane su u identičnom mjerilu kao i planovi te su u pravilu kolorirane. Za razliku od katastarskih planova, u njih se upisuju i vlasnici čestica, a jedan list indikacijskih skica predstavlja četvrtinu detaljnog lista budućeg katastarskog plana. **Katastarski planovi** su finalna kartografska evidencija u operatu. Oni obuhvaćaju podatke o međama država, katastarskih općina i pojedinih čestica, broj čestica, vrstu zemljišta (vodena

Izložak br. 13, Indikacijske skice k. o. Veliškovec, 1862. (1893.)

površina, močvara, njiva, šuma, pašnjak, vinograd, voćnjak i sl.), vrstu zgrada (kuće, vjerski objekti, pošta, gostionica, lovačka kuća, vodenica itd.), materijal zgrada (drvo i čvrsti materijal), infrastrukturu i drugo (ceste, pruge, kanali, groblja, kame-nolomi, ilovnici, perivoji, razvaline, itd.) te topografske podatke (položaj i nazive rudina i drugih lokaliteta). Uz podatke na samom kartografskom prikazu, vrlo je zanimljiva i oprema katastarskih planova. Ona najčešće uz naziv općine uključuje i podatke o vremenu izmjere, nacrt sa shemom detaljnih listova i označenom mjesnom rudinom. Zatim, svaki detaljni list na marginama ima numeraciju, naziv katastarske općine i županije na čijem se teritoriju nalazi i mjerilo, a vrlo često i podatak o izmjeri te o susjednim detaljnim listovima. Planovi su izrađivani većinom u mjerilu 1 : 2880 (1" = 40°), za intravilan gradskih naselja u krupnijem mjerilu 1 : 1440 (1" = 20°), a za šumske revire u sitnijem mjerilu 1 : 5760 (1" = 80°) ili 1 : 7200 (1" = 100°).⁹ Rukopisni originali i kopije u pravilu su kolorirani

⁹ Slukan Altić, *Povijesna kartografija*, str. 191, 303.

u cijelosti, dok su litografije najčešće samo djelomično kolorirane ili ne-kolorirane.

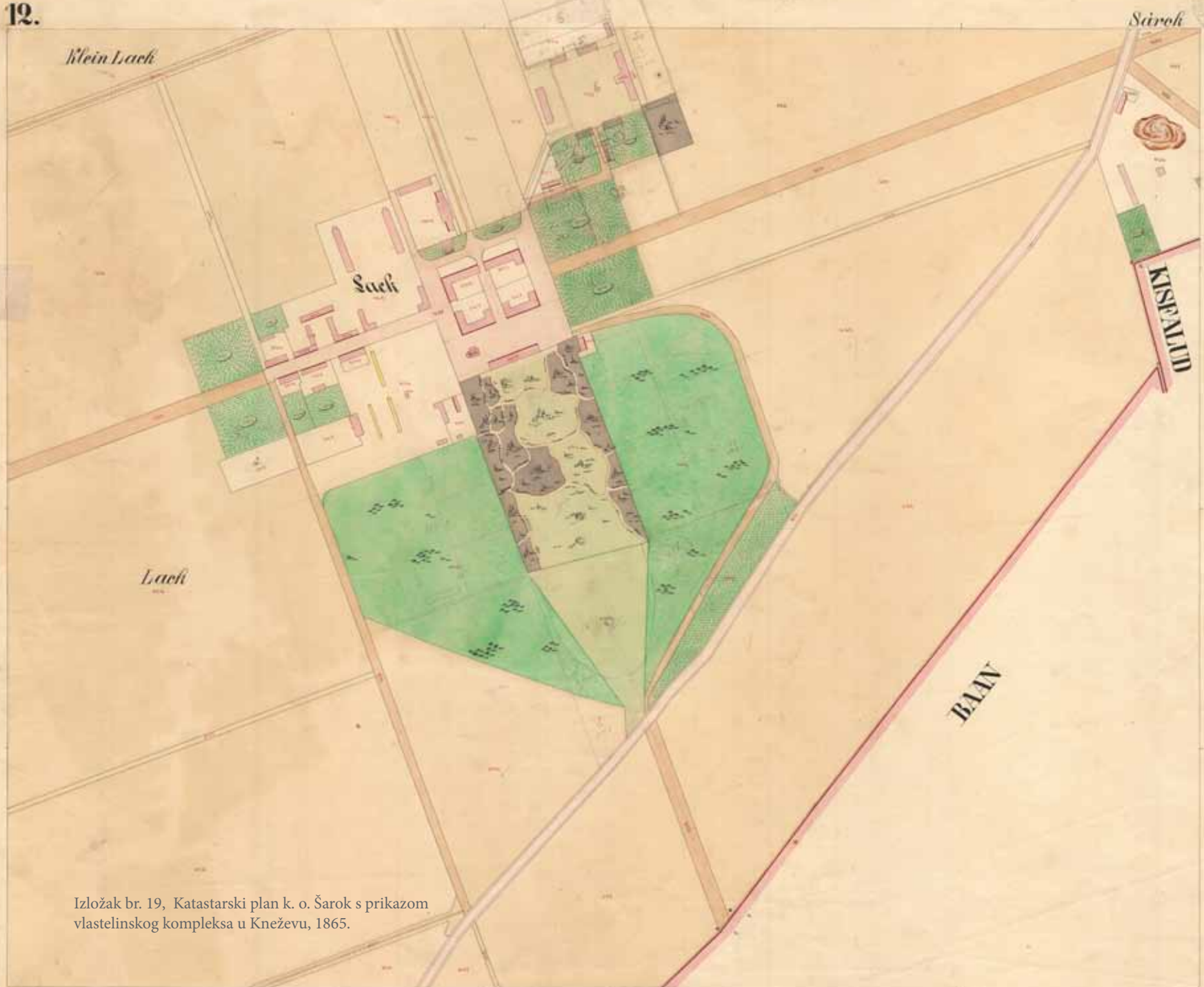
Knjižni dio operata čine različite evidencije o stanju čestica na području jedne katastarske općine. Središnja je evidencija tzv. **upisnik čestica** ili **katastralni zemljišnik**. Riječ je o registru pojedinačnih čestica s podacima o posjedniku, korištenju i površini čestice te o tome uzgaja li se na njoj neka kultura, postoji li ondje zgrada i sl. U **posjedovnim listovima** navedene su sve čestice pojedinog posjednika s podacima o njihovoj površini i korištenju. **Sumarnik posjedovnih listova** donosi sumirane podatke o česticama, abecedno prema posjedniku. Od drugih evidencija treba spomenuti još i kazala posjednika, zapisnike o obračunu površina, popise uzor-čestica itd.

Osim detaljne dokumentacije za svaku općinu, važna novost u odnosu na jozefinski katastar bilo je uspostavljanje integriranog geodetskog sustava za područje čitave Habsburške Monarhije uvođenjem i održavanjem stalnih geodetskih točaka, kasnije i primjenom Gaus-

Krügerovog koordinatnog sustava¹⁰ te uspostavom zemaljskih arhiva mapa i područnih katastarskih ureda. Time je država uspostavila puni nadzor i upravu nad zemljišnim evidencijama. Taj su sustav naslijedile sve države nastale raspadom Austro-Ugarske Monarhije i u svojoj se osnovi on umnogome održao do današnjih dana. Carskom uredbom iz 1822. godine određeno je da se arhiv mapa za pojedinu pokrajinu ili oblast trebao osnovati nakon što bi za to područje bila provedena izmjera u opsegu oko 4000 listova. Takav je arhiv za Istru osnovan 1824., a za Dalmaciju 1834. godine.¹¹ Točno vrijeme osnivanja arhiva mapa za Hrvatsku i Slavoniju nije poznato. Slukan Altić drži da je najvjerojatnije početkom 1855. godine za Vojnu granicu osnovan *K. k. Katastral-*

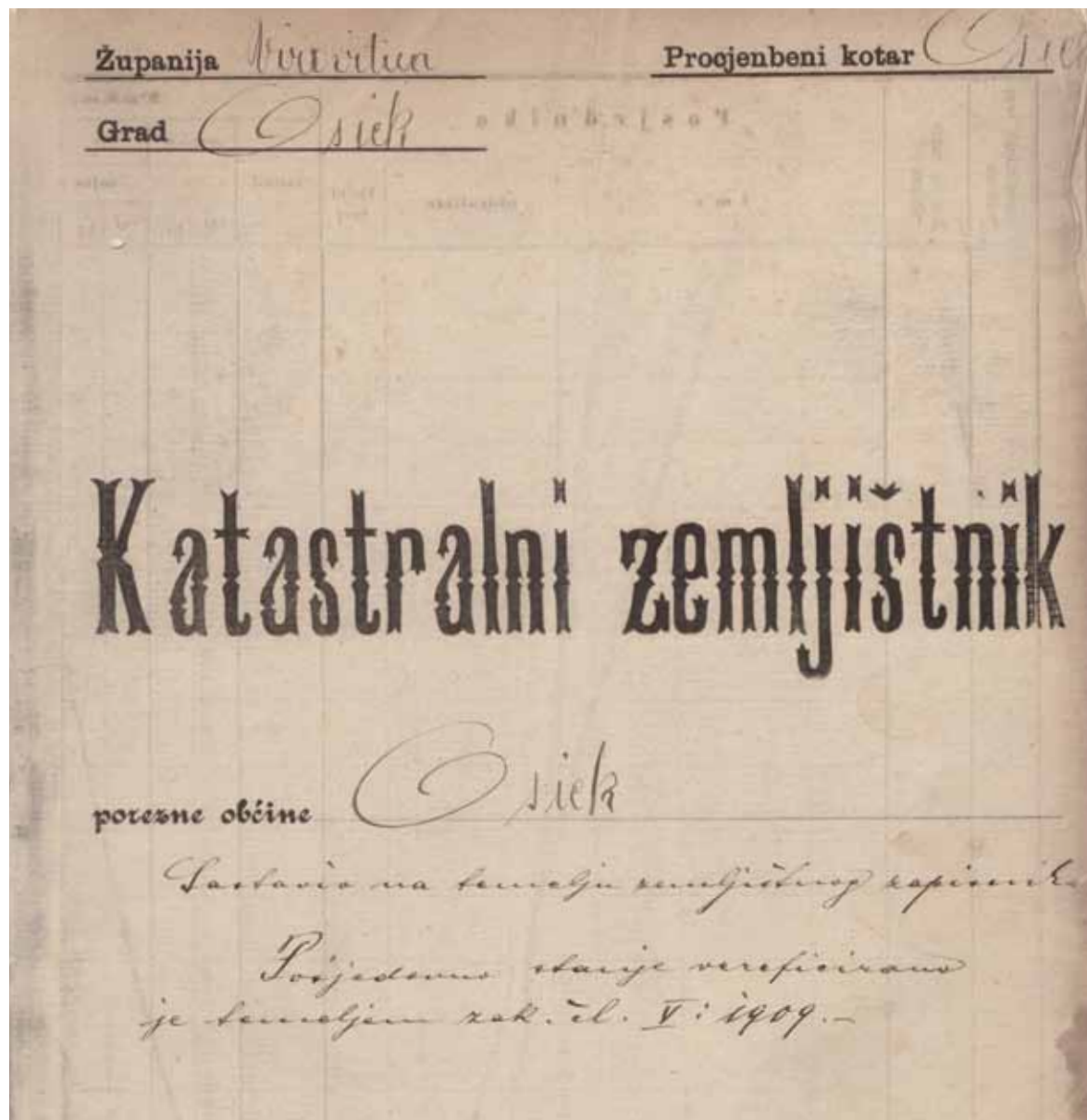
¹⁰ Isprva je korišteno 11 različitih koordinatnih sustava, a Gauss-Krügerov je uveden za katastar od 1861. godine. Miljenko Solarić. Geodetic Monuments – Coordinate System Origins of Cadastral Survey in Croatia = Geodetski spomenici – ishodišne točke koordinatnih sustava katastarske izmjere u Hrvatskoj. *Kartografija i geoinformacije* 7 (2008), 10, str. 11.

¹¹ Mirela Slukan Altić. *Državna geodetska uprava : 1847.-1863. : Inventar*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2000, str. 9-10.

Izložak br. 19, Katastarski plan k. o. Šarok s prikazom
vlastelinskog kompleksa u Kneževu, 1865.

Mappen-Archiv der kroatisch slawonischen Militärgrenze, a oko 1860. godine *Katastral-Mappen-Archiv der Finanz=Landes=Direction* za Provincijal. S ukidanjem Vojne granice 1881. godine ta se dva arhiva spajaju u jedinstveni Arhiv mapa za Hrvatsku i Slavoniju.¹² Za područje današnje Hrvatske bio je relevantan i arhiv mapa u Požunu, nadležan za čuvanje i održavanje planova Baranjske županije.¹³

12 Slukan Altić, *Državna geodetska uprava*, str. 10.
13 HR-DAOS-10, GPO, UGS, 1869/1888.

Izložak br. 12, Katastralni zemljištnik k. o. Osijek, 1909.-1945.

Izmjere u Slavoniji i Baranji

Područje Hrvatske i Slavonije, kako je rečeno, na red za izmjeru došlo je tek sredinom 19. stoljeća. Kako se tada ono dijelilo na tzv. Provincijal, odnosno teritorij pod civilnom upravom, i Vojnu granicu, izmjera je provođena odvojeno za svaku od navedenih sastavnica. Tako je Provincijal bio u nadležnosti Zemaljskog financijskog ravnateljstva u Zagrebu, a Vojna granica u nadležnosti Financijskog odjela Glavnog zapovjedništva Zemaljske krajiške upravne oblasti, također u Zagrebu.¹⁴ U Slavoniji se s izmjerom započelo na području Vojne granice 1847. godine, a u prvoj su fazi obuhvaćene samo općine Mirkovci, Neudorf, Vinkovci i Vođinci. Druga je faza odrađena u razdoblju od 1851. do 1860. godine. Tada se s mjerenjima krenulo u Srijemu, a završena su u zapadnoj Slavoniji. Kada govorimo o području triju slavonskih županija, izmjere su obavljene uglavnom u razdoblju od 1859. do 1863. godine.

¹⁴ Slukan Altić, *Državna geodetska uprava*, str. 10-11.

S mjerenjima se započelo u zapadnoj Slavoniji, a posljednje su na red došle katastarske općine u Podunavlju.¹⁵ Što se tiče dijela tadašnje Baranjske županije koji je danas u sastavu Republike Hrvatske, sačuvani su opisi međa za općine Branjina, Grabovac, Luč i Torjnaci, izrađeni između 1851. i 1858. godine. Najstarije indikacijske skice potječu iz 1865., a katastarski plan iz 1870. godine.¹⁶ Dakle, izmjera je na tom području okončana oko ili prije 1865. godine.

Kako su potkraj 19. stoljeća podaci bili već zastarjeli i za Hrvatsku i za Slavoniju, odlučeno je da će se krenuti u djelomičnu reambulaciju katastra. Ona je primarno obavljena na osnovu stanja evidentiranog u održanim planovima franciskanskog katastra. Tom je prigodom revidirano stanje čestica te su izdani novi katastarski planovi, a poslovi na reambulaciji oduljili su se sve do

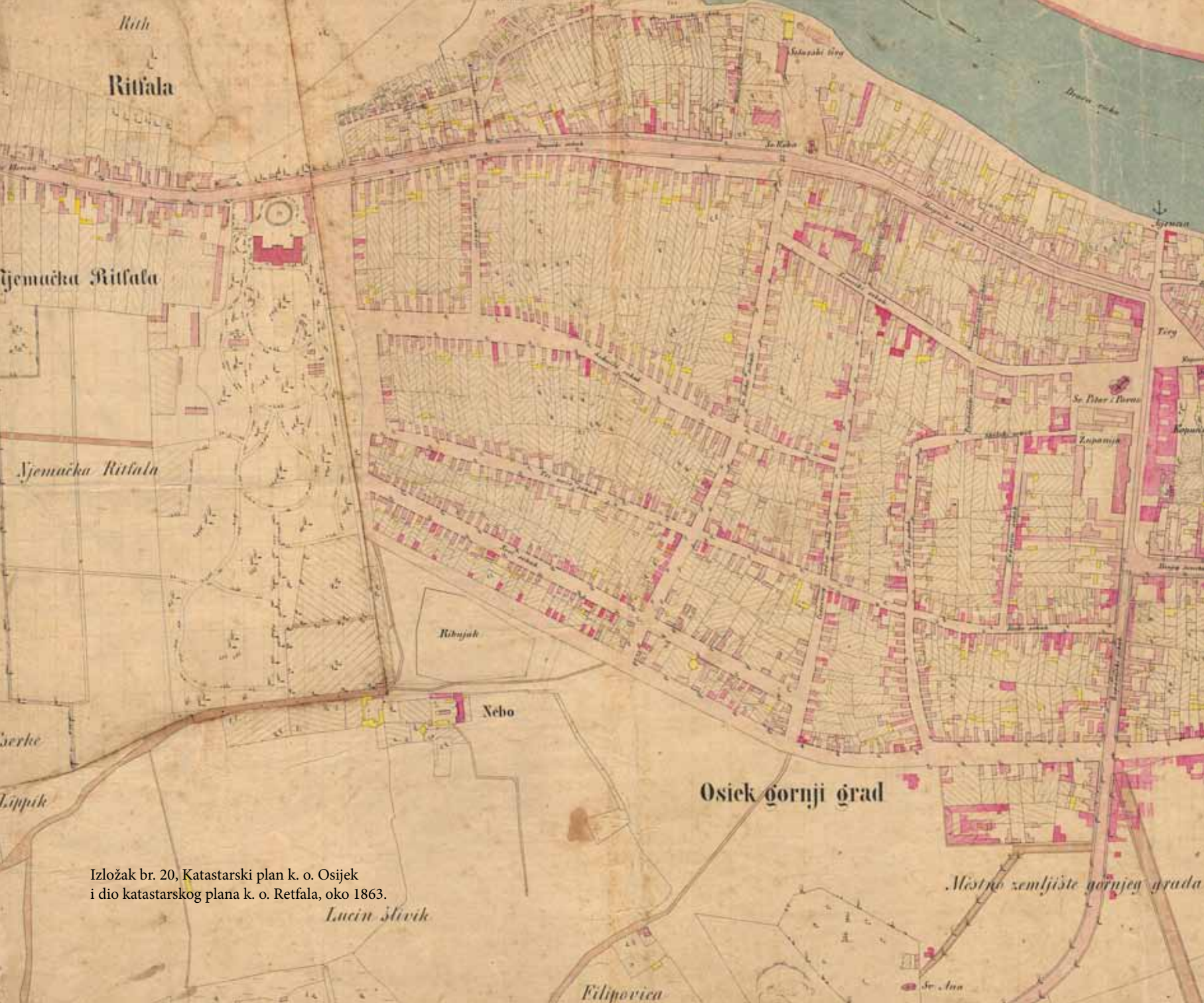
¹⁵ Slukan Altić, *Državna geodetska uprava*, str. 10, passim; Mapire, Cadastral plans (XIX. century) url: mapire.eu/en/map/cadastral (10. 5. 2017.).

¹⁶ Vilim Matić, *Ured za katastar Darda : 1851-1944 : sumarni inventar*. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2004, str. 10-55.

20-ih godina 20. stoljeća.¹⁷ Za većinu područja današnje kontinentalne Hrvatske upravo je ta reambulacija predstavljala temelj za katastarsku evidenciju sve do druge polovice 20. stoljeća, odnosno suvremene katastarske izmjere. Doduše, za manji je broj općina početkom 20. stoljeća obavljena tzv. druga izmjera, očito istodobno s postupkom reambulacije. Ona je, između ostalog, odražavala i razmjerno nedavni prelazak Austro-Ugarske Monarhije na metrički sustav mjera, jer su planovi rađeni u mjerilima 1 : 1000 za intravilan (prostor samoga naselja) i 1 : 2000 za ekstravilan (područje okolnog zemljišta ili hatara).¹⁸ Podataka vezanih za drugu izmjeru u Slavoniji ima vrlo malo. Znamo, primjerice, da je u to vrijeme bila planirana nova izmjera za katastarsku općinu Osijek. Iako je 1899. godine već bila obavljena reambulacija zastarjelog operata, njom nisu bili usklađeni katastarski i gruntovni podaci pa je osječko gradsko poglavarstvo 1906. godine zatražilo od Kraljevske zemaljske vlade da se provede preustroj gruntovnice i

¹⁷ Slukan Altić, *Državna geodetska uprava*, str. 15-16.

¹⁸ Slukan Altić, *Državna geodetska uprava*, str. 16.

Rith

Ritfala

Starijski trg

La Koba

Bratva ruka

Gjranat

Njemačka Ritfala

Trg

St. Peter i Pavao

Zupanijski

Kopovica

Stariji trg

Njemačka Ritfala

Rihujak

Nebo

Osijek gornji grad

Šerke

Lipnik

Mjesto zemljište gornjeg grada

Izložak br. 20, Katastarski plan k. o. Osijek i dio katastarskog plana k. o. Retfala, oko 1863.

Lucin Šivik

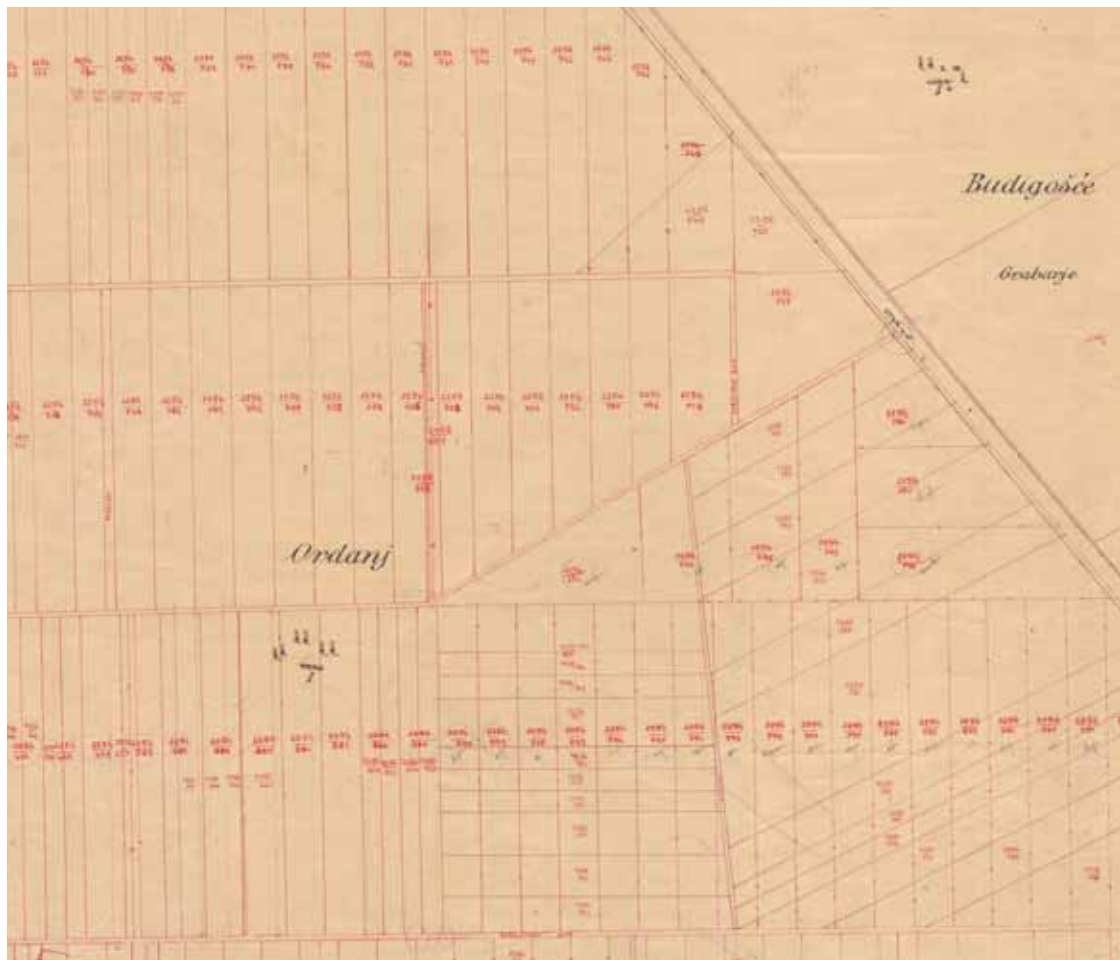
Filipovica

St. Ana

nova izmjera gradskog zemljišta. Po izmjeri je trebao biti načinjen i novi katastarski plan, za intravilan u mjerilu 1 : 1000, a za ekstravilan u mjerilu 1 : 2880.¹⁹ Sačuvani dokumenti osječkog gradskog poglavarstva ne otkrivaju je li ta izmjera ikad započela, ali je izgledno da nije dovršena, budući da su još 1930-ih aktualni bili reambulirani planovi temeljeni na franciskanskoj izmjeri.²⁰

Katastarski planovi tzv. suvremene izmjere datiraju iz druge polovice 20. stoljeća. Oni su u pravilu rađeni u mjerilu 1 : 1000 ili 1 : 2000. Ako je suditi prema podacima na marginama planova u Državnom arhivu u Osijeku, povod za izmjeru je najčešće bila komasacija poljoprivrednog zemljišta, a čl. 13. Zakona o komasaciji zemljišta iz 1954. godine propisivao je da je nakon provedene komasacije nadležni izvođač geodetskih poslova bio dužan za predmetnu općinu izdati novi katastarski operat.²¹ Većina je suvremenih izmjera i tehničkih reambulacija na području Slavonije i Baranje obavljena tijekom 50-ih,

Izložak br. 14, Parcelacija rudine Ordanj u k. o. Koška, nakon 1893.

60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća, a u osječkom arhivu postoji i manji broj planova izrađenih nakon hrvatskog osamostaljenja.

19 HR-DAOS-10, GPO, UGS, 9484/1907.

20 HR-DAOS-1009, Zbirka katastra, VI.19.B.5.

21 *Narodne novine*, 60/1954.

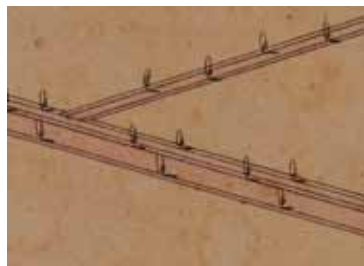

Granica katastarske općine

Cesta - makadam

Cesta - tarac

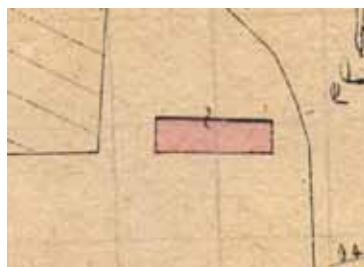
Vodeni tok

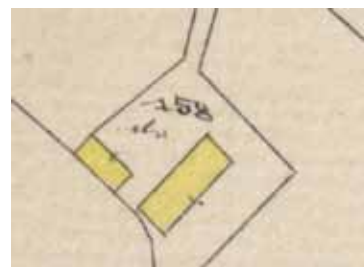
Pristanište

Parobrodno pristanište

Zidana zgrada

Drvena zgrada

Katolička crkva

Pravoslavna crkva

Reformirana crkva

Sinagoga

Kapelica

Gostionica

Ilovnik

Razvalina i trigonometar

Izložak br. 17. Oznake na starim katastarskim planovima

Katastarski fondovi i zbirke u Državnom arhivu o Osijeku

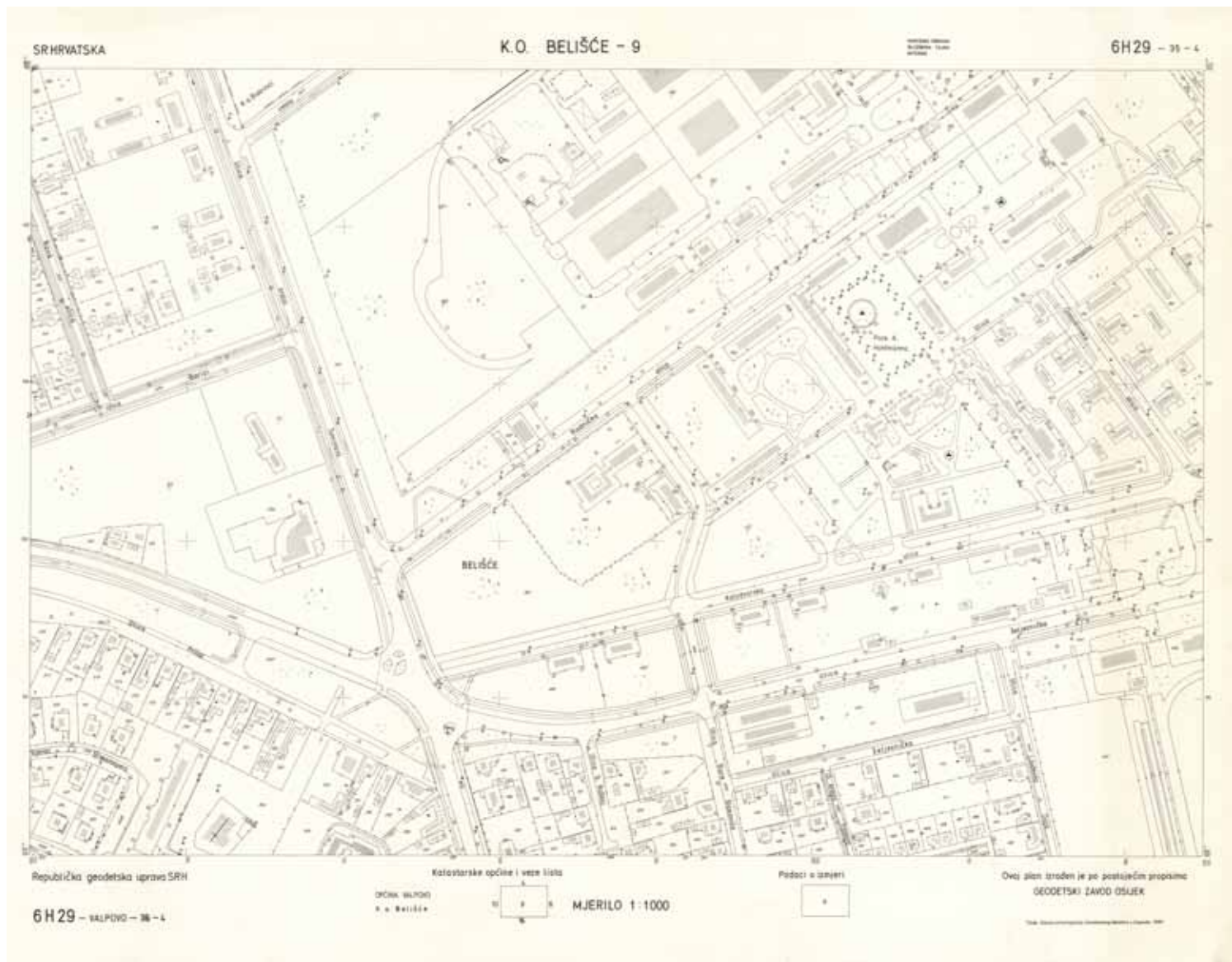
U fondusu Državnog arhiva u Osijeku nalazi se nekoliko arhivskih cjelina, fondova i zbirki, katastarskog gradiva nastalog u rasponu od 1862. do 2000. godine. Najvrjedniji i arhivskim korisnicima najzanimljiviji materijal svakako predstavljaju katastarski operati, napose katarski planovi. Kada je riječ o planovima franciskanske izmjere i kasnijih reambulacija, u najvećoj se mjeri radi o djelomično koloriranim i nekoloriranim litografskim otiscima. Dakle, nisu u pitanju rukopisni kolorirani originali i kopije (jer su se oni od samoga početka čuvali u Arhivu mapa za Hrvatsku i Slavoniju, danas u sklopu fundusa Hrvatskog državnog arhiva), već radne kopije tiskane za potrebe područnih katastarskih ureda, gruntovnica, gradova i općina, zadruga za regulaciju vodotoka i sl. Tako su navedene litografije lokalne institucije održavale za potrebe svog redovnog poslovanja. Prilikom posljednjeg sređivanja katastarskih operata nekad objedi-

njene Zbirke katastra u osječkom arhivu, oni su podijeljeni u tri zbirke: **Zbirka katastra** (1862.-2000.), **Zbirka katastra virovitičkog područja** (1867.-1982.) i **Zbirka katastra vukovarskog područja** (1862.-1958.). Tada su u navedene zbirke odloženi još i planovi suvremene izmjere te veći broj indikacijskih skica, katastralnih zemljišnika i drugih dokumenata u sklopu operata izrađenih za pojedine općine. Zasebnu arhivsku cjelinu čini fond **Ured za katastar Darda** (1850.-1944.). On sadrži katastarske operate za područje današnje hrvatske Baranje, a posebno treba istaknuti, nažalost samo dijelom sačuvane, rukopisne kolorirane kopije katastarskih planova franciskanske izmjere. Vrijednost ovoga fonda iznimna je jer originalni planovi hrvatskih baranjskih općina i drugi katastarski dokumenti za razdoblje do sredine 20. stoljeća nisu sačuvani.

Osim navedenih arhivskih cjelina, koje sadrže pretežito operate nastale do 1945. godine, u osječkom arhivu postoje i dva fonda gradiva nakon 1945. godine. To su **Ured za katastar i geodetske poslove Osijek** (1945.-

1986.) i **Zavod za katastar i geodetske poslove Beli Manastir** (1945.-1991.). Glavninu tih fondova čini knjižna dokumentacija operata, dok je Državna geodetska uprava, pravni sljednik navedenih stvaratelja, zadržala tehničku dokumentaciju.

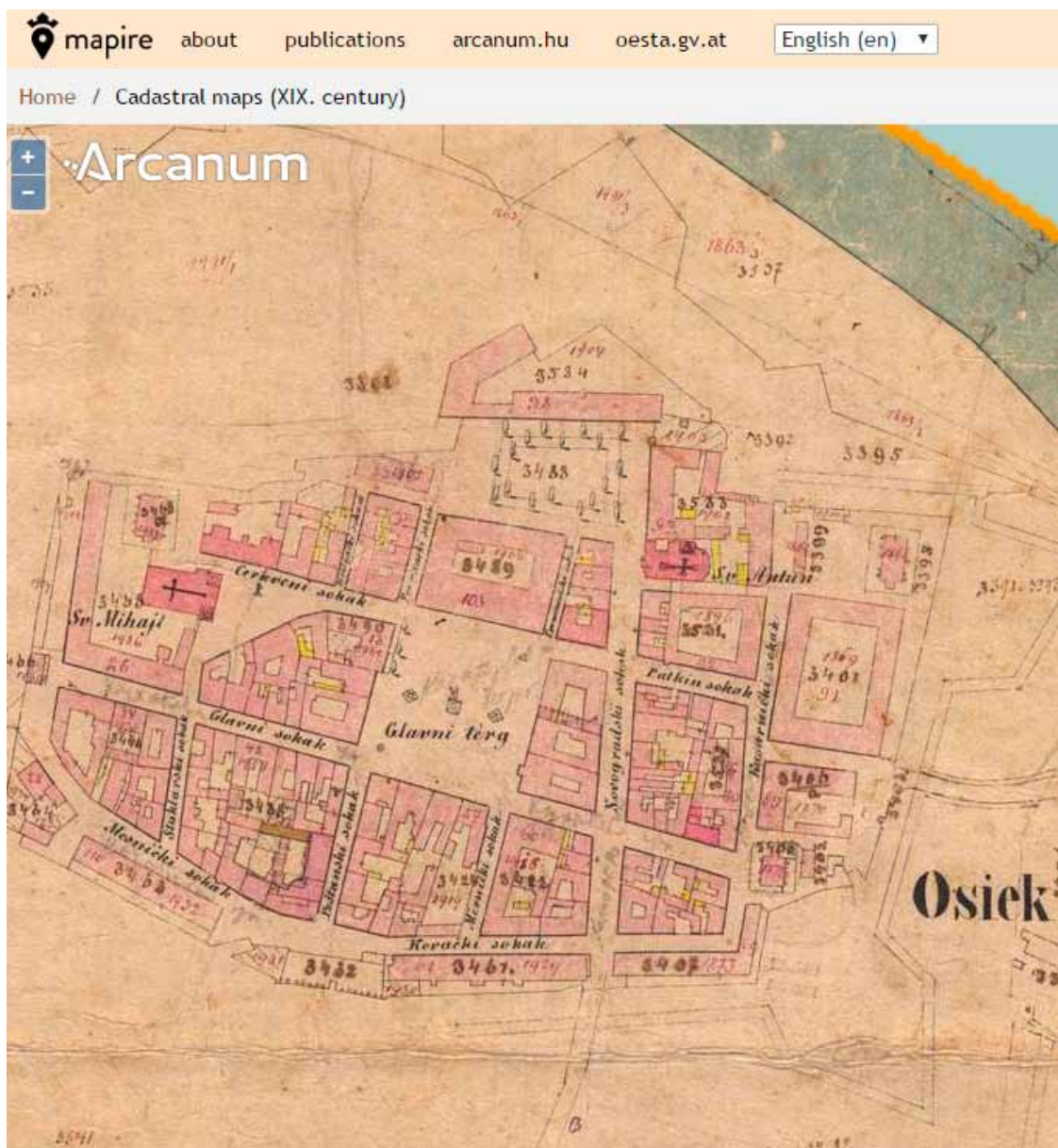
Dakako, katastarsko i srodno gradivo ili gradivo relevantno za rad katastarske uprave moguće je pronaći i u drugim arhivskim cjelinama. Tako iznimno zanimljivo i baštinski vrlo vrijedno kartografsko gradivo temeljeno na jozefinskoj i franciskanskoj izmjeri čine serije zemljišnih karata Beljskog, Valpovačkog i Vukovarskog vlastelinstva te zbirke zemljišnih karata Slavonije i Srijema. Sličan kartografski materijal nalazimo i u fondu Urbarski sud u Osijeku. Dokumentacija o funkcioniranju osječkog lokalnog katastarskog ureda druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća može se pronaći u fondu Gradsko poglavarstvo Osijek te fondovima osječke lokalne samouprave za razdoblje nakon 1945. godine. Konačno, ponešto materijala sadrži i Zbirka geografskih karata, premda je ondje najzastupljenije kartografsko gradivo topografskih izmjera.

Izložak br. 23, Katastarski plan k. o. Belišće, 1991.

Na kraju, treba još dodati da je važan korak u suvremenoj zaštiti i korištenju arhivskog gradiva i njegova digitalizacija. Izradom digitalne sigurnosne kopije se ujedno istraživačima znatno olakšava pristup dokumentaciji koja ih zanima, a smanjuje se potreba da se rukuje samim izvornicima, što u konačnici produžava njihov vijek trajanja. Kada je riječ o digitalizaciji katastarskog gradiva, u cijelosti je snimljena serija katastarskih planova Ureda za katastar Darda, dok se ostatak materijala, za sada, digitalizira uslužno na zahtjev korisnika. Sve digitalizirane sadržaje korisnici mogu pregledavati u arhivskoj čitaonici. Prihvaćen je i poziv mađarske tvrtke Arcanum da se dio planova i indikacijskih skica za Slavoniju i Srijem te za područje hrvatske Baranje objavi na stranici Mapire. Time je vrijedno katastarsko gradivo Državnog arhiva u Osijeku postalo još dostupnije.

Izložak br. 25, Mapire

Popis izložaka

1. **Objava Gradskog poglavarstva Šoprona o provedbi Patenta o stabilnom katastru iz 1849.**
16. svibnja 1855.
Gradsko poglavarstvo Osijek
HR-DAOS-10, Upravno-gospodarski spisi, 2412/1855
2. **Naputak o korekciji zemljarine nakon provedene opće katastarske izmjere**
1867.
Gradsko poglavarstvo Osijek
HR-DAOS-10, Upravno-gospodarski spisi, 3439/1867
3. **Okružnica Kraljevskog ugarskog ministarstva financija u Budimpešti o izradi i izdavanju kopija i izvadaka iz katastarskih planova**
17. kolovoza 1888.
Gradsko poglavarstvo Osijek
HR-DAOS-10, Upravno-gospodarski spisi, 6869/1888
4. **Detalj Nacrta zemljarsko-katastralnog razdjeljenja za Virovitičku županiju**
1912.
Zbirka geografskih karata
HR-DAOS-1958.3.21
5. **Detalj zemljišne karte Starih Jankovaca**
1794.
Vukovarsko vlastelinstvo
HR-DAOS-477.C.15/1
6. **Triangulacijski nacrt za općinu Kopačevo**
1853.
Beljsko vlastelinstvo
HR-DAOS-470.C.11/21
7. **Podaci o trigonometrijskoj točki za selo Bilje**
1954.
Zavod za katastar i geodetske poslove Beli Manastir
HR-DAOS-1700
8. **Opis međa k. o. Torjanci**
1851.
Ured za katastar Darda
HR-DAOS-1832.35.C.252
9. **Poljski prednacrt k. o. Berak**
1925.
Zbirka katastra vukovarskog područja
HR-DAOS-2026.II.2.D.10
10. **Opis međa k. o. Berak**
1925.
Zbirka katastra vukovarskog područja
HR-DAOS-2026.II.2.D.2
11. **Katastralni zemljišnik k. o. Dopsin**
1863.
Zbirka katastra
HR-DAOS-1009.VI.9.D.1
12. **Katastralni zemljišnik k. o. Osijek**
1909.-1945.
Zbirka katastra
HR-DAOS-1009.VI.19.D.1
13. **Indikacijske skice k. o. Veliškovci**
1862. (1893.)
Zbirka katastra
HR-DAOS-1009.VIII.18.A.1

14. **Parcelacija rudine Ordanj u k. o. Koška**
 Nakon 1893.
 Zbirka katastra
 HR-DAOS-1009.IV.16.B.3.31
15. **Razgraničenje novoformljene k. o. Ernestinovo i k. o. Laslovo**
 1926.
 Zbirka katastra
 HR-DAOS-1009.VI.17.B.6.1
16. **Regulacija toka Drave i novo razgraničenje s Mađarskom, k. o. Noskovci**
 Druga polovica 19. st.
 Zbirka katastra virovitičkog područja
 HR-DAOS-2025.II.31.B.1.4
17. **Oznake na starim katastarskim planovima**
18. **Oprema katastarskih planova**
19. **Katastarski plan k. o. Šarok s prikazom vlastelinskog kompleksa u Kneževu**
 1865.
 Ured za katastar Darda
 HR-DAOS-1832.7.B.9.12
20. **Katastarski plan k. o. Osijek u mjerilu 1 : 2880 i dio katastarskog plana k. o. Retfala s dvorcem i perivojem grofova Pejačević**
 Oko 1863.
 Zbirka katastra
 HR-DAOS-1009.VI.19.B.3
21. **Katastarski plan k. o. Osijek u mjerilu 1 : 1440**
 Oko 1890.
 Zbirka katastra
 HR-DAOS-1009.VI.19.B.2.2
22. **Katastarski plan šumskih revira Krivsko ostrovo i Gusti gaj, k. o. Novi Mikanovci**
 Oko 1890.
 Zbirka katastra
 HR-DAOS-1009.IX.18.
23. **Katastarski plan k. o. Belišće**
 1991.
 Zbirka katastra
 HR-DAOS-1009.VIII.1.B.4.9
24. **Gruntovni prilog katastarskom planu k. o. Zelčin**
 1925.
 Zbirka katastra
 HR-DAOS-1009.VIII.20.C
25. **Mapire**
<http://mapire.eu/en/map/cadastral/>

Izvori

HR-DAOS-10, Gradsko poglavarstvo Osijek

HR-DAOS-470, Beljsko vlastelinstvo

HR-DAOS-477, Vukovarsko vlastelinstvo

HR-DAOS-1009, Zbirka katastra

HR-DAOS-1700, Zavod za katastar i geodetske poslove Beli Manastir

HR-DAOS-1832, Ured za katastar Darda

HR-DAOS-1958, Zbirka geografskih karata

HR-DAOS-2025, Zbirka katastra virovitičkog područja

HR-DAOS-2026, Zbirka katastra vukovarskog područja

Mapire, url: <http://mapire.eu/en/map/cadastral/> (15. 5. 2017.)

Narodne novine, 60/1954

Literatura

Gjurašić, Marija. Zemljišna izmjera i ustroj Stablnog katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome patentu iz 1820. godine. *Povijesni prilozi* 46 (2014), str. 287-358.

Lisec, Anka; Navratil, Gerhard. Avstrijski zemljiški kataster : od prvih začetkov do sodobnega zemljiškega informacijskega sistema = The Austrian Land Cadastre : from the Earliest Beginnings to the Modern Land Information System. *Geodetski vestnik* 58 (2014), 3, str. 482-516.

Matić, Vilim. Katastarske karte i indikacijske skice s područja Baranje i Vukovara (19.-20. stoljeće). *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 5 (1999), str. 483-498.

Matić, Vilim. *Ured za katastar Darda : 1851-1944 : sumarni inventar*. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2004.

Slukan Altić, Mirela. *Državna geodetska uprava : 1847.-1863. : Inventar*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2000. Slukan Altić, Mirela. *Povijesna kartografija : kartografski izvori u povijesnim znanostima*. Samobor : Meridijani, 2003.

Solarić, Miljenko. Geodetic Monuments – Coordinate System Origins of Cadastral Survey in Croatia = Geodetski spomenici – ishodišne točke koordinatnih sustava katastarske izmjere u Hrvatskoj. *Kartografija i geoinformacije* 7 (2008), 10, str. 4-26.

Summary

The exhibition titled The Archival Materials of the Stable Cadastre in the State Archives in Osijek aims to present cadastral documents, records and maps, to the general public as valuable sources for determining land status and possession, as well as various topics of historical research. The exhibition is put on as the part of the programme of the International Archives Day, and the occasion is 200th anniversary of the stable cadastre, introduced in 1817 by the Habsburg emperor Francis

I. This is why the first land survey based upon his Stable Cadastre Bill is called the Franciscan Cadastre. In East Croatia, this land survey was mainly conducted during the middle of 19th century, and even today represents the basis for the cadastral surveys and administration. The majority of exhibits date from the 19th and the first half of the 20th century illustrating the survey procedure and the types of records and maps created as its result. They include border descriptions, field sketches,

plot registers, all sorts of survey plans and a panel with online sources. Some of the materials were often used by citizens and cadastral workers for identifying land plots, but the amount of historical and geographical data that can be retrieved from them is enormous. Therefore, we hope that this will encourage more researchers of historical geography, ecohistory, historical urbanism etc. to use these interesting documents in their work.